

**Sensus et Interpretatio****Knowledge and Meaning. On the New Illiteracy
from a Hermeneutical Perspective****Ștefan Afloroaei¹**

Abstract: Many life situations and especially communication situations tell us that we should not mistake an ordinary piece of information for knowledge proper or for a meaning proper. These three types of intentionalities – to inform, to know and to understand – are very different, although they continuously interfere. Man’s specific capacity of understanding appears to us now more important than others. In the absence of a good exercise of understanding, information can remain either strange, or indifferent to us. Man can become informed or even a connoisseur, but still, an alien to those elevated landmarks – moral or human, cultural – which make possible a good self-orientation. This fact is directly connected to what is called nowadays “functional illiteracy”. Actually, this concerns particularly the capacity of understanding something said or done. For this reason, this can be considered a case of illiteracy of hermeneutical nature. The pedagogical solution for such a phenomenon involves continuously practicing the competence of understanding. Thus, it would be absolutely normal to focus on understanding, and not on information and, further on, on self-understanding and understanding the other, instead of focusing on an ordinary phenomenon. Consequently, cultivating the senses and the mind, for a better orientation in the world of life, is more important than the technical efficiency of the learning process.

Keywords: information; knowledge; sense and meaning; illiteracy; using the capacity of understanding

¹ Professor, PhD, Alexandru Ioan Cuza University of Iasi, Romania, Address: 11 Carol I Blvd., 700506 Iasi, Romania, Corresponding author: stefan_afloroaei@yahoo.com.

Cunoștință și înțeles. Despre noul analfabetism din perspectivă hermeneutică

Ideea unei asemenea discuții am avut-o, inițial, când am constatat cât de ușor se ajunge la confuzia dintre o informație oarecare și o cunoștință propriu-zisă. Mai grav încă, la confuzia dintre o informație oarecare și un înțeles propriu-zis. Ca și cum orice informație – inclusiv într-o formă brută, primară – ar avea prin simpla ei prezență un înțeles deplin. Sau ca și cum nu ar exista informații lipsite de înțeles: fie neînțelese încă, fie de neînțeles ca atare. Din păcate, în dese rânduri informația e luată ca suficientă prin ea însăși, fără a mai fi supusă unei discuții atente și unei posibile clarificări.

Știm bine, multe informații le avem de obicei sub forma unor enunțuri. De exemplu, „unele specii vii au dispărut”, „unele limbi au murit deja”. Asemenea enunțuri, deși rezultate ale efortului de cunoaștere, așadar cunoștințe pentru cineva care le formulează și le susține cu argumente, nu înseamnă nemijlocit cunoștințe pentru acela care le aude întâia oară. Deși cunoștințe pentru primul, rămân simple informații pentru celălalt. Deși deplin inteligibile pentru primul, nu au încă valoare de înțelesuri pentru celălalt. Cum anume se explică acest contrast? Diferite informații la îndemâna noastră – din manuale și dicționare, din lecții și cărți, dar mai ales oferite de noile *media* – obțin titlul de cunoștințe doar în anumite condiții și printr-un anumit efort al minții. Ca să dau un exemplu, revin la afirmația că unele limbi au murit deja. Dacă cineva dintre noi nu e deloc preocupat de un asemenea fenomen și nu-și pune nicio întrebare în legătură cu acesta, nefiind interesat dacă e adevărat sau nu, dacă e semnificativ sau nu, enunțul respectiv constituie pentru el cel mult o informație. Aude enunțul, poate să-l transmită altuia la nevoie – și cam atât. Ca să devină o cunoștință, ar trebui să fie activă din partea lui o atitudine realmente cognitivă. Adică să întâmpine acest enunț cu unele întrebări, să facă anumite distincții în legătură cu fenomenul în atenție, să aibă acces la unele verificări sau la câteva explicații preliminare, inclusiv la o anumită reflecție.

Unul și același enunț poate valora pentru unii ca simplă informație, iar pentru alții ca o cunoștință. Informația nu este prin ea însăși o cunoștință, deși poate să devină așa ceva. De altfel, multe informații nu acced la stadiul de cunoștințe propriu-zise.

La fel se întâmplă și în privința înțelesului. O anumită spusă poate fi bine formulată gramatical sau logic, fără însă ca prin aceasta să ne ofere imediat înțelesul ei. De exemplu, enunțul „unele specii vii au dispărut”. Acest enunț are sens din punct de vedere logic, însă nu ne asigură imediat de înțelegerea celor afirmate. Ca să dobândească un înțeles, ar trebui, bunăoară, să fie adus în relație cu alte enunțuri și situat într-un anumit context, clarificator, să fie în cele din urmă supus unei anumite reflecții. Acest lucru s-ar putea petrece când cel care aude enunțul respectiv s-ar întreba despre ce specii e vorba, unde au trăit și până când anume, cu ce însemnătate pentru locurile respective și pentru un întreg ecosistem. Informația inițială va lua, puțin câte puțin, forma unei cunoștințe. Asociată cu altele și privită în

perspectiva unor consecințe ale celor petrecute, s-ar ajunge la ideea că e vorba de un grav dezechilibru în lumea vieții. Această idee ar putea valora ca înțeles al afirmației inițiale. La fel și atunci când cineva află că, între timp, unele limbi au dispărut; plecând de la această informație, ar putea înțelege că viața și identitatea culturală a unor comunități de oameni se pot modifica esențial cu timpul sau se pot pierde ireversibil.

Asemenea situații ne cer să distingem, ori de câte ori e posibil, între sens și înțeles. Un enunț poate avea sens – logic sau tehnic, de exemplu – fără ca să aibă neapărat și un înțeles, o anume relevanță sau însemnătate pentru cel care îl aude. Este posibil însă și cazul opus. Anume, deși lipsite de sens în primă instanță, unele spuse pot avea înțeles pentru altcineva, așa cum se întâmplă când un psihiatru constată, în fața vorbirii fără sens a unui pacient, că acesta suferă de o anumită maladie. E adevărat că, uneori, termenii „sens” și „înțeles” pot fi folosiți ca sinonimi. Alteori, înțelesul înseamnă mai mult decât un simplu sens, oferind un mesaj distinct sau o idee cu privire la relevanța celor întâmplate. Deschide atunci către alte niveluri de comprehensiune decât cel obișnuit, bunăoară către cel științific sau către cel poetic, către cel filosofic sau către cel religios¹. Să luăm, de pildă, o spusă care din punct de vedere formal are sens: „Substantivele albastre aleargă prin pădurea de alături”. În primă instanță această spusă nu are pentru noi niciun înțeles. Ar putea avea totuși un înțeles, poetic, să zicem, însă acesta ar fi posibil grație unei percepții elevate și unui gen de transfigurare semantică a celor spuse. Iată și un exemplu mai simplu: „Afară plouă”. Spusa are sens pentru orice vorbitor de română. Are cumva și un înțeles? Nu în primă instanță, căci nu știm încă cine o spune și din ce motive, cui anume o adresează, dacă e vorba de un vers sau de o simplă constatare, dacă e pronunțată pe fondul unei anumite stări de spirit sau întâmplător². Doar prin accesul conștient la asemenea date și supoziții am putea recunoaște și un înțeles al spusei respective. Sigur, cineva ar putea spune că și în situația din urmă e în joc un sens, doar că unul mai elaborat, de secundă instanță, pentru care folosim uneori cuvântul „înțeles”. Aș putea accepta această opinie. Însă mai potrivit ar fi, cred, să distingem între sensul celor spuse (care poate să fie și formal, vid în privința comprehensiunii) și înțelesul sau comprehensiunea lor³. Auzim adesea spunându-se, de exemplu, că persoana cutare „a înțeles în cele din urmă”,

¹ Știm că Eugeniu Coșeriu consideră uneori înțelesul un sinonim al sensului. Însă are grijă să distingă între sensul formal al unei spuse (când se respectă unele reguli gramaticale sau logice) și sensul ei comprehensiv, ca mesaj distinct sau ca înțeles particular. În studiul *Semn, simbol și cuvânt*, de exemplu, observă cum destui cercetători importanți de la Gotlob Frege încercă să distingă, fiecare prin alți termeni, între semnificație, desemnare și sens (vezi Coșeriu, 2009, pp. 112-134). La unele considerații pe care le face Coșeriu m-am referit în *Privind altfel lumea celor absurde* (vezi Afloroaei, 2013, §§ 1 și 18).

² Acum, când scriu aceste rânduri, afară plouă și e frig. O primăvară umedă și friguroasă, încât primele flori ale caisului din fața ferestrei au suferit mult, nu cred că vor mai rezista. Oare din astfel de motive să fi dat eu ca exemplu tocmai propoziția respectivă?

³ Știm bine că în destule limbi europene se poate distinge, uneori chiar prin termeni diferiți, între sens și înțeles. De exemplu, *sensus* și *comprehensio* („idee”, „concepție”, „concluzie”), *sens* și *comprehension* (fr.), *Sinn* și *Verstehen* (germ.), *sentido* și *compresión* (span.), *sens* (sau *meaning*) și

„a priceput despre ce este vorba”. Chiar dacă acea persoană accede de la început la un anumit sens al celor auzite, fiindu-i cunoscută semnificația cuvintelor și accesibilă sintaxa lor, înțelegerea se petrece mai anevoios. Uneori, destul de târziu, chiar prea târziu; să ne amintim o veche spusă în această privință: „Dă-i omului, Doamne, mintea cea de pe urmă!”.

De ce anume insist asupra acestei distincții? Nu e vorba totuși de doi termeni sinonimi, care vorbesc până la urmă despre același lucru?

Înțelesul pretinde adesea mai mult decât ceea ce numim sens. Acesta din urmă poate să fie formal, ca atunci când spunem: „A = A”. Sau neutru, indiferent pentru acela care îl exprimă, ca atunci când un geometru precizează relația dintre ipotenuză și catete. Poate fi impus, ca atunci când e fixat ideologic sau insinuat prin manipulare. Or, un înțeles nu poate fi formal, vid în privința comprehensiunii sale (sintagma „înțeles formal” îmi apare în felul unei *contradictio in adjecto*). Nu poate fi nici indiferent celui în cauză câtă vreme acesta caută singur să înțeleagă și, mai mult chiar, știe bine că înțelesul unei stări de lucruri îl privește într-o măsură și pe el însuși. Orice înțelegere a unei stări de lucruri este și o înțelegere cu privire la sine, cum ne reamintește Hans-Georg Gadamer în eseul *Despre problematica autoînțelegerii* (vezi Gadamer, 2001, p. 457). Dintr-un motiv asemănător, un înțeles nu poate fi impus ca atare. Omul acceptă multe sub presiunea fricii, de exemplu, sau când îi este amenințată viața, poate inclusiv să consimtă formal la cerințele unor precepte și enunțuri, însă, câtă vreme mintea sa află o formă de libertate, va căuta să înțeleagă singur ceea ce se petrece. Desigur, cu fiecare caz în parte ar trebui văzut când anume e vorba de o înțelegere proprie și când anume de seducție sau de simplă manipulare.

Multe propoziții ne sunt accesibile logic în primă instanță, însă puține au pentru noi un înțeles. Multe fapte și evenimente au pentru noi cauze și legi cunoscute, însă puține dintre ele ne apar și cu o anumită semnificație. De exemplu, noi știm acum de ce migrează mari comunități de oameni din Asia sau din Africa, ce anume le atrage pe continentul european, cu ce motivații străbat drumuri extrem de lungi. Însă nu știm încă semnificația culturală și istorică a acestui fenomen. Va modifica el în chip decisiv demografia pe continentul european? Va insufla alte direcții culturale și religioase omului din acest spațiu? Se va schimba profund configurația culturală și politică a Europei? Sigur, unele semnificații mai restrânse și imediate, sociale, de exemplu, le putem întrevădea, însă o bună înțelegere a fenomenului solicită mai mult decât atât.

Avem de-a face, în definitiv, cu atitudini sau intenționalități distincte ale minții omenești. Așadar, o atitudine de informare, una de cunoaștere și o alta de înțelegere. Cea din urmă poate fi numită comprehensivă sau hermeneutică.

Doar că lucrurile nu sunt chiar așa simple, mai ales când avem în vedere posibile relații între cele trei atitudini. Cum știm, ele se presupun continuu una pe alta. Și interferează la tot pasul, ceea ce face uneori dificilă încercarea de a le distinge. Conviețuiesc mereu și în multe forme,

understanding (engl.). Desigur, în multe cazuri, unul și același termen poate avea atât semnificația de „sens”, cât și cea de „înțeles”, contextul discursiv ajutându-ne să vedem care dintre ele se află în joc.

la diferite niveluri ale raportării noastre la lumea vieții. Cred totuși că prealabilă este de fiecare dată atitudinea hermeneutică, întrucât cu orice act de percepție și cu orice formă de expresie e deja prezent un mod de comprehensiune. Cu orice act omenesc e deja activ un înțeles al celor percepute sau exprimate. Sigur, acest înțeles, câtă vreme apare de primă instanță, este de cele mai multe ori impropriu sau obscur. Cu toate acestea, poate fi numit în continuare „înțeles”, într-o accepțiune generică a expresiei. În definitiv, o anumită înțelegere e prezentă și atunci când cineva se raportează inadecvat la stările de lucruri. Sau când pur și simplu nu înțelege aproape nimic. Așa cum s-a văzut, faptul de a nu înțelege constituie el însuși un mod – deficitar sau privativ, desigur – al înțelegerii noastre. Doar că, atunci când e vorba de buna clarificare a unei spuse ori a unui fapt omenesc, înțelegerea nu poate rămâne la starea ei de primă instanță, la datele ei vagi sau difuze. Dimpotrivă, firesc ar fi ca omul să conștientizeze insuficiența acesteia și să-și ceară ceva în plus, de exemplu, unele distincții sau argumente, o anume justificare a celor admise. Chiar și atunci când ceva nu poate fi înțeles, se cere clarificat pentru sine și pentru alții acest lucru, spre a se putea admite că e vorba de ceva de neînțeles.

Așadar, actul de înțelegere – într-o accepțiune proprie, să-i spunem reflexivă – presupune conștientizarea unor situații elementare. Aș numi aici câteva dintre acestea, ușor de recunoscut. Bunăoară, raportarea de primă instanță a gândirii la o stare de lucruri este insuficientă prin ea însăși. Ceea ce apare într-un anume fel poate fi uneori o simplă aparență. Cele auzite ori citite pot spune altceva decât ce spun în primă instanță. Înțelegerea se realizează pe măsura punerii ei în discuție, a întâmpinării ei cu anumite întrebări. Cele percepute imediat se cer luate ca semne sau simptome, locuri de plecare în exercițiul gândirii. A recunoaște sensul unei propoziții nu înseamnă a înțelege ce anume spune cineva. O stare de lucruri ajunge înțeleasă doar pe măsura înțelegerii de sine. Un înțeles propriu-zis ne lasă a vedea nivelul comprehensiv la care se situează, face vizibilă scara de care ține.

Desigur, e banal ce spun acum, însă cred că tocmai astfel de banalități ajung prea ușor ignorate. Bunăoară, la nivelul său reflexiv sau elaborat, înțelesul presupune un întreg scenariu al comunicării. Dacă, bunăoară, cauți să înțelegi spusa cuiva, e firesc să ai în vedere anumite motivații ale celui care vorbește, starea lui de spirit și dorința de a orienta atenția într-o anumită direcție, felul lui distinct de a vorbi, aluziv sau direct, poetic sau ludic etc. Dar și pretextul celor spuse, dublat uneori de un subtext și deschis unor efecte posibile. Din asemenea motive, când se caută înțelesul unui fapt sau al unui text, survin inevitabil întrebări de felul: „ce anume motivează așa ceva?”, „cu ce intenție sau cu ce scop?”, „în ce măsură ne privește?”, „la ce bun în cele din urmă?”. Cum spuneam mai sus, efortul real de înțelegere ne lasă a vedea nivelul la care se situează, treapta de care ține pe o anumită scară a înțelegerii. De fapt, cel care caută realmente să înțeleagă poate singur să-și dea seama ce anume nu înțelege, poate vorbi despre limitele gândirii sale și despre posibilitatea a ceva de neînțeles. Aș spune că dacă cineva nu sesizează ce nu a înțeles, atunci sigur nu a înțeles. La fel se întâmplă și atunci când nu recunoaște ceva de neînțeles ca atare.

Fără un bun exercițiu hermeneutic, informațiile pot să ne rămână fie străine, fie indiferente. Pot să ajungă rău folosite, nemaivând nicio legătură cu înțelegerea de sine a omului, cu modul său de orientare în lumea vieții. Omul poate să devină informat sau chiar cunoscător, însă asemeni unei făpturi rătăcite, străin acelor repere ce fac posibilă o bună orientare de sine.

Am reluat această idee imediat ce am auzit vorbindu-se despre „analfabetismul funcțional”. Cred și acum că este o sintagmă nefericit formulată, însă care privește o situație reală a zilelor noastre. Dacă analfabetismul, în vechea accepțiune a termenului, pare să scadă de la un timp la altul, în noua lui variantă („funcțională”) crește mult mai repede decât ne așteptăm¹. Și apare, cum vom vedea, mult mai grav prin consecințele sale.

Așa cum se spune, noul analfabetism ar fi evident atunci când cineva, deși poate să citească un text obișnuit, chiar să-l reproducă, nu înțelege ceea ce citește. Eventual, deși poate să scrie, o face într-o manieră neinteligibilă pentru ceilalți. Însă cu privire la această opinie comună am o serioasă rezervă. Dacă cineva nu ar înțelege deloc ceea ce citește, înseamnă că nu citește. Însă, câtă vreme citește totuși, înseamnă că înțelege într-un anume fel. Fie înțelege puțin, fie la un nivel inadecvat sau impropriu, dar nu se află înafara oricărei înțelegeri. Problema nu ar fi, așadar, că acești oameni nu înțeleg, ci că nu înțeleg *în mod propriu* ceva anume. Tocmai la acest lucru aș dori să mă opresc în cele ce urmează.

În ce sens cineva nu înțelege în mod propriu ceea ce citește și nu este inteligibil pentru alții prin ceea ce scrie?

Voi încerca să răspund având în minte tot felul de situații pe care le-am întâlnit în activitatea mea universitară, mai ales cu prilejul unor seminarii, când discuțiile aveau în vedere inclusiv faptul ca atare al (ne)înțelegerii. Desigur, ne sunt cunoscute și situațiile ciudate ivite în învățământul preuniversitar, cu prilejul examenelor de treaptă sau de bacalaureat. Circulă deja, de multă vreme, unele secvențe deopotrivă bizare și hazlii din lucrările scrise de elevii noștri.

Din câte mi-am dat seama, cei în cauză ratează unele date elementare în actul de lectură și de înțelegere. Care ar fi însă aceste date elementare? De exemplu, semnificația distinctă sau proprie a unor expresii. O astfel de semnificație îi poate deschide vorbitorului și un alt nivel al celor semnificate. Așa cum știm, vorbirea se află cel mai adesea în regimul ei cotidian, obișnuit. Însă ea poate accede, grație unor acte de semnificare, la un alt nivel, precum cel poetic sau cel moral, cel științific sau cel religios. Cu fiecare dintre acestea, avem în față o altă experiență esențială și un alt orizont al existenței noastre. Aș numi „transgresiv” acest mod de semnificare, întrucât deschide către un alt nivel al limbajului decât cel cotidian. A

¹ Se consideră că fenomenul privește deja cam patru persoane din zece, pe când analfabetismul „absolut”, cam două din zece. Într-un studiu UNESCO din 2008, de exemplu, se menționează că în intervalul 2000-2006 nu știau să scrie și să citească aproximativ 774 de milioane de adulți în întreaga lume, însă, față de intervalul 1985-1994, numărul lor a scăzut cu aproximativ 100 de milioane. Conform unui studiu al Comisiei Europene din 2006, aproximativ 10% dintre elevii români auți în atenție nu pot lectura un text, iar 35% nu au capacitatea de a înțelege ceea ce citesc. Între timp, numărul celor care nu înțeleg ceea ce citesc este mult mai mare.

nu-l recunoaște sau a nu-l putea exersa ca atare înseamnă a rămâne străin unor experiențe esențiale ființei umane.

Aș da acum un exemplu banal. Cineva a scris în teza finală de la *Limba și literatura română*: „Originea autorului este o familie, o mamă și un tată”. Sigur, până și autorii de poeme au o mamă și un tată, doar că întrebarea avea în vedere o cu totul altă semnificație a cuvântului „origine”. Nu o altă semnificație la nivelul cotidian al vorbirii, ci la un nivel diferit de acesta. Or, înțelegerea celui în cauză nu a reușit să depășească nivelul primar de percepție a lucrurilor. Exemplul de mai sus ne lasă a vedea și altceva. Acela care s-a oprit la semnificația naturală a cuvântului „origine” înțelege totuși ceva, nu se poate spune că nu înțelege nimic. Chiar și atunci când cineva nu înțelege – într-o manieră proprie, să spunem – el încă înțelege, nu cade în absența oricărui mod de înțelegere.

Nu doar semnificația distinctă a unor expresii se poate rata. Ci și sensul propriu al unor spuse, sens care, cu puterea lui de transgresare, poate să conducă la un alt nivel de percepție a stărilor de lucruri. Mă opresc puțin la un nou exemplu: „Nechifor Lipan era mort, dar nu infidel”. Se vede că acela care a scris o asemenea propoziție știe ceva: că a existat un om, că acesta s-a numit Nechifor Lipan, că între timp a murit și că nu era infidel... Aceste informații nu-l ajută totuși prea mult, căci cuvintele sale sunt folosite doar cu semnificațiile de primă instanță. Nu are acces la experiența literară de care ține povestea lui Nechifor Lipan, nu înțelege că e vorba de un personaj literar. Însă mai relevantă este acum legătura bizară dintre cele două propoziții. Formal, ele au sens: „Nechifor Lipan era mort” și „Nechifor Lipan nu era infidel”. Însă cel care le scrie este străin de economia literară a textului, adică de faptul că tot ce se petrece cu acest personaj are o semnificație simbolică, în cuprinsul unei anumite narațiuni. Când sunt legate în regim natural, cele două propoziții conduc la un nonsens: deși mort, Nechifor Lipan nu era infidel. Dacă ar fi avut simțul umorului, autorul acestei secvențe ar fi putut spune că Nechifor Lipan era fidel tocmai pentru că era mort. Sau că era mort tocmai pentru că era fidel. Însă, din cele scrise, se vede limpede că nu se poate elibera de semnificația primară a unor cuvinte și de sensul trivial al unor propoziții¹.

Ce aș dori să adaug aici? Câtă vreme cineva nu recunoaște semnificația distinctă a unor cuvinte și sensul distinct al unor propoziții, ratează actul de înțelegere. Sensul celor spuse, când totuși există, nu ia forma unui înțeles adecvat. Faptul e vizibil mai ales când e vorba de semnificații și sensuri transgresive, așa cum le-am numit. Acestea caută să deschidă către alte experiențe decât cea obișnuită, precum cea literară sau filosofică, științifică sau mitică,

¹ Alte exemple asemănătoare: „Repetiția este cuvântul *zăpadă*, pe care autorul îl scrie cam des, și în titlu și în poezie”. „Textul nu are idei secundare. Toate sunt super principale și îmi e jenă să aleg”. „Nu se știe cum era timpul verbului, acțiunea se petrece demult”. „Împăratul avea o grădină și în fund un măr”. „Eminescu este trist pentru că nu a reușit să facă nimic în viața lui”. Ce vedem în asemenea exemple? Nu se poate depăși semnificația trivială a unor cuvinte, nu se accede la semnificația simbolică a unor spuse. Nu se accede decât în chip deficitar la un alt sens decât cel literal, iar acesta e preluat după uzul comun. În consecință, lumea pe care o fac posibilă înțelesurile accesibile se restrânge la cea elementară.

istorică sau religioasă. Asemenea experiențe, știm bine, fac accesibile lumi cu totul distincte. De exemplu, lumea proprie narațiunii literare. Sau cea pe care o descoperă discursul științific. Eventual, cea proprie viziunii filosofice și celei religioase¹. Accesul omului la o asemenea lume este realmente esențial, căci asigură o nouă deschidere sensibilității sale, o altă putere de percepție, un mod mai liber și mai uman de raportare la celălalt, un alt raport cu sine și cu lumea obișnuită.

De aceea cred că noul analfabetism privește nu doar înțelegerea unui lucru sau a altuia, ci mai ales înțelegerea de sine, odată cu înțelegerea lumii omenești în care cineva se situează. Aș spune că este un analfabetism de natură hermeneutică. Nu înseamnă neapărat un deficit în zona cunoștințelor sau a informațiilor dobândite. Cel în cauză poate să cunoască destule lucruri din viața cotidiană sau din sfera comercială și tehnică. Poate achiziționa tot felul de informații, unele eficiente în sfera sa de activitate. Însă ajunge foarte greu la înțelesuri propriu-zise. Am văzut deja, acestea din urmă nu se confundă cu simple opinii sau cunoștințe. Cineva poate avea cunoștințe despre ce se întâmplă când are loc o revoltă, de pildă, fără să înțeleagă totuși acest fenomen. Căci îi lipsește accesul la ceea ce, ca atare, nu se vede, precum motivațiile de fond ale celor revoltați, ideile și alternativele lor. La fel, cineva care citește un fragment din *Moara cu noroc*, de pildă, poate afla unele lucruri despre Lică Sămădău, Ghiță sau Ana, fără să înțeleagă însă mai nimic în legătură cu viața și psihologia lor. Nu are acces, bunăoară, la ideea de patimă sau obsesie, nici la cea de confruntare cu viața, în contextul narațiunii respective. Înainte de toate, nu are acces la semnificații și sensuri elevate, sau, cum am văzut, transgresive. Nu-și poate face o idee, chiar și sumară, cu privire la întregul celor aflate în discuție, la lumea distinctă pe care o descoperă. Nu are acces la viziunea altuia – a unui scriitor, a unui om de știință sau a unui filosof, de exemplu – și nici nu simte nevoia unei perspective mai largi asupra celor petrecute.

Asemenea situații diferă de cele pe care un pedagog le-ar numi normale, bunăoară când cineva nu înțelege doar anumite texte sau fragmente, mai complicate. Sau când înțelegerea nu se produce în primă instanță, de la sine. Eventual, când neînțelegerea e resimțită ca atare de cel în cauză. În astfel de situații, frecvente și firești, omul conștientizează faptul neînțelegerii și, desigur, poate avea grijă ca acesta să nu-i afecteze comunicarea cu ceilalți. În cazul noului analfabetism, o asemenea conștientizare nu e prezentă. Cel în cauză nu înțelege, însă nu înțelege nici *ce* nu înțelege, nici *că* nu înțelege. Dimpotrivă, i se pare firesc să spună ce spune și să scrie ce scrie². Sigur, nu e vorba de un caz de patologie medicală, cu

¹ Multe propoziții din paginile de filosofie pot să ne apară de-a dreptul străni. Bunăoară, cele din paginile lui Kant: „timpul este o formă *a priori* a sensibilității”, „lumea *ca atare* este o idee a rațiunii”, „lucrul în sine nu poate fi cunoscut” etc. Lumea pe care o aduc în față diferă sensibil – uneori, chiar radical – de cea pe care o vedem în mod obișnuit. În *Sărmanul Dionis*, de exemplu, Eminescu a sesizat ca puțini alții acest lucru, după ce a căutat să traducă pentru sine bună parte din *Critica rațiunii pure*.

² Unele explicații posibile privesc mai ales modul nou de „instrucție și educație”, inclusiv la nivel universitar: (1) memorare și nu înțelegere, (2) informare și nu înțelegere, (3) competențe mai ales tehnice, nu și hermeneutice, civice sau etice, (4) forma slabă sau inefficientă a relației învățător – învățat, (5) ignorarea importanței uriașe a unor forme de sensibilitate: estetică, literară, morală, 74

privire la care ar trebui să se pronunțe, să zicem, un psihiatru. Dar nu e vorba nici de aceea neînțelegere firească în raportarea la lumea textelor și la ceilalți. Dacă ne amintim un subtitlu al lui Noica, *Șase maladii ale spiritului contemporan* (vezi Noica, 1978), am putea spune că avem de-a face cu o maladie a vieții mentale și culturale, o dereglare profundă la nivelul acelor conduite ce definesc omul ca ființă socioculturală.

Încă o precizare, ca să nu fiu greșit înțeles. Această nouă formă de analfabetism nu înseamnă un deficit în funcționarea inteligenței. Analfabetul funcțional poate găsi rapid, uneori, soluțiile unor probleme din viața de toate zilele. Însă nu are acces la acele probleme care presupun o formă elevată de elaborare. Este ca și cum am spune că un asemenea om are aripi și poate zbura, dar nu se poate ridica suficient de la sol. Lumea sa e săracă în privința acelor semnificații care țin de un „joc secund”, precum cel literar sau cel religios, cel estetic sau cel moral. Nu-i lipsesc complet asemenea semnificații, însă nu poate depăși acel prag ce separă, de pildă, semnificația literală de cea figurată, semnificația primară de cea conceptuală. În plus, nu are acces la speciile mai rafinate ale sensului, precum cel simbolic sau cel alegoric. Din astfel de motive, nu mi se pare potrivită sintagma „analfabet funcțional”. Cel de-al doilea cuvânt poate să oculte adevărata natură și gravitate a fenomenului. Căci nu e vorba de absența capacității cuiva de-a face să funcționeze un text, de exemplu. Nici de absența capacității de a-l folosi în mod eficient. În definitiv, cineva poate fi eficient în folosirea unui text chiar și fără a-l înțelege. De pildă, atunci când, plagiind ceva de neînțeles, obține o diplomă. Sau când, folosind în instanță un act de neînțeles, câștigă procesul. La fel și atunci când, reproducând mecanic un fragment, obține rezultatul dorit la un examen. Sau când, folosind un jargon necunoscut altora, poate să-și ascundă unele conduite¹. Însă analfabetului de modă nouă îi sunt inaccesibile unele niveluri elevate ale sensului. Noua sintagmă ce prinde teren, cea de „alfabetizare funcțională”, confirmă sărăcia ca atare a sintagmei inițiale, „analfabetism funcțional”. Căci se referă mai ales la abilități tehnice, care nu cer neapărat o deschidere comprehensivă a minții: lucrul cu calculatorul, folosirea unor elemente de infrastructură bancară, obținerea permisului de conducere auto, cunoașterea unei limbi străine, a fi eficient într-o afacere etc. Asemenea abilități nu rezolvă, ci întrețin în continuare mari dereglări de ordin moral și politic în viața unei comunități. Or, acele alternative pe care înțelegerea le deschide privesc întotdeauna relația cu sine sau cu celălalt. Ele depășesc relația cu anumite obiecte sau instrumente, dispozitive sau tehnici comune. Au în vedere mai ales

religioasă, filosofică, civică, politică, (6) trecerea în plan secundar a importanței cuvântului și conceptului în procesul formării de sine.

¹ Uneori, cu cât cineva înțelege mai puțin cu atât este mai eficient în anumite situații. De exemplu, cineva este eficient – pentru o instituție ce caută să domine sau pentru un sistem politic și economic – dacă înțelege puțin sau chiar deloc stările existente de lucruri. Ne amintim bine, noi cei care ne-am cheltuit o parte din viață în sistemul dictaturii comuniste, ce anume aștepta acesta de la oameni în privința înțelegerii. Mai nimic nu trebuia judecat și înțeles, căci informațiile oferite mulțimii erau socotite ca deja clarificate prin chiar sursa lor oficială. La timpul respectiv, o formă de avertizare obișnuită o constituia, de pildă, următorul stereotip: „Ai grijă ce spui, căci se interpretează!” Cu alte cuvinte, dacă nu spui ce trebuie spus ori cum trebuie spus, se va înțelege că nu ești de acord cu orientarea oficială într-o anumită chestiune.

înțelegerea de sine și înțelegerea celuilalt, raportarea la sine și la ceea ce transcende propria subiectivitate. Este spațiul în care se constituie atitudinea morală și cea civică, sensibilitatea estetică și cea religioasă. În acest spațiu de viață se pun alte probleme decât cele tehnice. De pildă, problema transparenței de sine și cea a limitelor voinței omenești, problema alegerii și cea a bune conviețuiri, problema valorilor comune și cea a vieții demne.

Aș încheia spunând că, astăzi, mai importantă decât alte distincții îmi apare tocmai cea dintre a fi informat și a înțelege. Poți să fii informat, chiar bine informat, și să înțelegi îngrijorător de puțin. Înțelegerea nu e necesară doar atunci când nu putem cunoaște exact, matematic, de exemplu, ci ori de câte ori în joc este condiția omului, situația lui în comunitate sau în lumea vieții. În fond, interpretarea și înțelegerea nu înseamnă simple proceduri ce ar fi valabile doar în științele sociale și istorice. Nu sunt necesare doar acolo unde apare dificilă explicația precisă („obiectivă”)¹. Se pot regăsi în sfera semnificativității, așadar ca semnificative sau lipsite de semnificație, și fenomenele numite în grabă „exteroare” (și nu „interioare”), „naturale” (și nu „culturale”), „neutre” (și nu „personale”). În fond, tot ce e privit sau atins de om ajunge reconstituit în lumina unei posibile semnificații. Intră atunci în joc acele categorii care ne sunt esențiale ca oameni: scop sau relevanță, valoare și simbol, sens și înțeles. Acestea dau seama, în definitiv, atât de starea mentală sau istorică a unei comunități, cât și de orientarea de sine, așa cum e posibilă ea la un moment dat.

În consecință, când e vorba de ceea ce s-a numit „analfabetism funcțional”, o bună soluție presupune însăși exersarea înțelegerii, exercițiul hermeneutic al minții. Aș numi aici doar câteva posibile deplasări de accent în mediul educațional de astăzi. De exemplu, ar fi absolut firesc să se mute accentul de pe informație pe înțelegere. Mai bine să ai în față pe cineva care caută să înțeleagă – așadar, comprehensiv, atent la sine și la ceilalți – decât pe cineva informat și doar atât. Nu știu dacă e bine să spun, însă figura celui din urmă poate fi înfricoșătoare în unele situații: devine ușor indiferent sau cinic, închis adesea în obsesiile sale, exact și consecvent inclusiv atunci când săvârșește răul, fanatic în credințele sau scopurile sale. Omul care e informat și doar atât ajunge ușor o simplă mașinărie, un dispozitiv la îndemâna voinței sale sau a voinței celorlalți. Ar fi firesc deopotrivă să se mute accentul de pe înțelegerea unui fenomen oarecare pe înțelegerea de sine și a celuilalt. Am putea vedea această deplasare de accent ca o exigență neosocratică. În definitiv, sensul se dovedește în situațiile sale bune un consens, posibil grație dialogului cu sine și cu celălalt. Așadar, astăzi contează, mai mult decât eficiența tehnică a procesului de învățământ, tocmai cultivarea simțurilor și a minții, în ideea unei bune orientări în lumea vieții.

¹ Cred, de altfel, că Wilhelm Dilthey, începând cu celebra *Introducere în științele spiritului*, 1883, și până la *Construcția lumii istorice în științele spiritului*, 1910, nu a fost bine înțeles în privința distincției de mai sus. Diferența nu o asigură obiectul ca atare, zona reală vizată, ci tocmai perspectiva sub care ceva e vizat, unghiul din care e privit și intenționalitatea în joc. Semnificațiile pot fi prezente sau absente (căci și absența lor urmează a fi înțeleasă) cu orice experiență omenească.

Referințe bibliografice

Afloroaei, Ștefan (2013). *Privind altfel lumea celor absurde/ Looking differently at the world of the absurd*. Bucharest: Humanitas.

Coșeriu, Eugeniu (2009). *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală/ Man and his language. Studies in philosophy of language, language theory and general linguistics*. Iasi: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Gadamer, Hans-Georg (2001). *Adevăr și metodă*, Traducere de Gabriel Cercel și Larisa Dumitru, Gabriel Kohn, Călin Petcana/ *Truth and method*, Translated by Gabriel Cercel and Larisa Dumitru, Gabriel Kohn, Călin Petcana. Bucharest: Teora.

Noica, Constantin (1978). *Spiritul românesc în cumpătul vremii. Șase maladii ale spiritului contemporan/ The Romanian spirit in the temperance of the time. Six diseases of the contemporary spirit*. Bucharest: Editura Univers.